

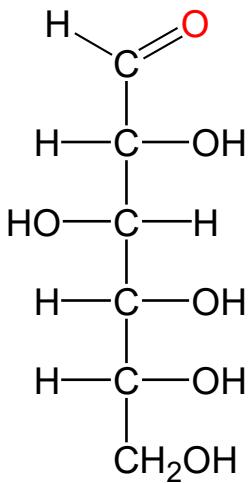
Biologická chemie

Sacharidy

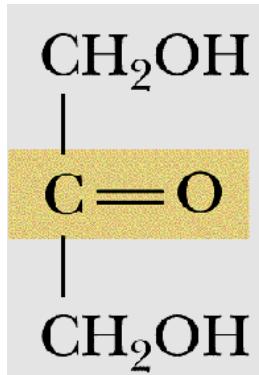
s použitím materiálů z:

D.L.Nelson, M.M.Cox: Lehninger Principles of Biochemistry, 2004, 2008 W. H. Freeman & Co

Sacharidy

D-glucose

polyhydroxylované aldehydy nebo ketony a jejich deriváty

- **Vznikají v tělech zelených rostlin při fotosyntéze ($\text{CO}_2 + \text{H}_2\text{O}$)**
- **nejhojnější výskyt v přírodě (celulóza: 10^{11}t ročně)**

Sacharidy

nejčastější výskyt – vázané:

- ✓ Polysacharidy (škrob, celulóza, inulin...)
- ✓ Glykoproteiny a proteoglycany (hormony, antigeny krevních skupin, protilátky)
- ✓ Glykolipidy (cerebrosydy, gangliosidy)
- ✓ Glykosidy
- ✓ Mucopolysacharidy (kyselina hyaluronová)
- ✓ Nukleové kyseliny

Funkce sacharidů:

zdroj energie

meziprodukty v biosyntéze jiných základních biolátek (tuky a proteiny)

spojená s funkcí složených biolátek – glykosidů, vitaminů a antibiotik

strukturní role v rostlinných tkáních a u mikroorganismů (celulóza, lignin, murein)

účastní se membránového transportu, buněčného rozpoznávání, aktivace růstových faktorů, modulují imunitní systém...

Klasifikace sacharidů

Monosacharidy – aldózy, ketózy
triózy, tetrózy, pentózy, hexózy ...

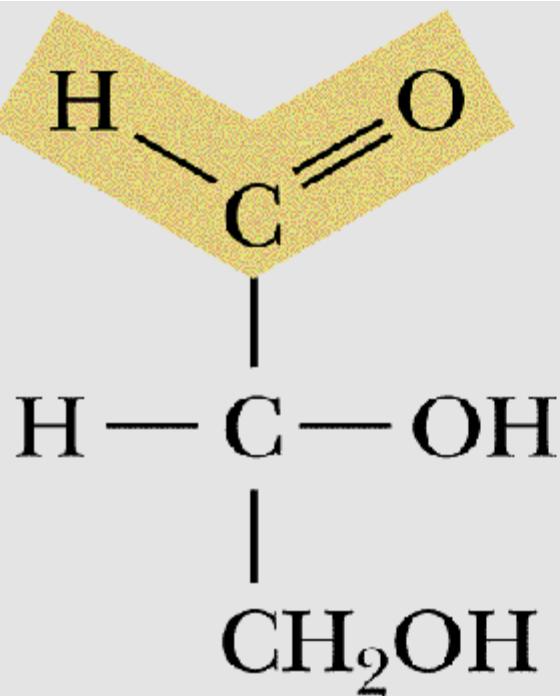
Oligosacharidy

- ✓ Di, tri, tetra, penta, do cca 9 až 10 monosacharidových jednotek
- ✓ Nejdůležitější – disacharidy

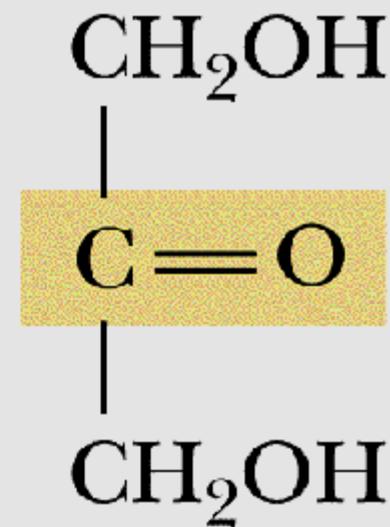
Mono- a oligo-sacharidy = cukry: sladké, krystalické, bezbarvé, rozpustné ve vodě

Polysacharidy či glykany

Klasifikace sacharidů

aldotrióza

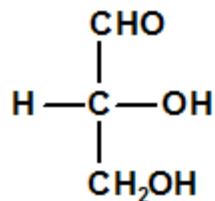
ketotrióza

Optická izomerie

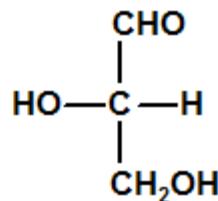
izomerie u sacharidů – L, D –

Pokud je na chirálním uhlíku nejvzdálenějším od funkční skupiny (aldehydové nebo ketonové) hydroxylová skupina:
orientována je vpravo = D vyskytuje se v přírodě
orientována vlevo = L

Počet možných izomerů 2^n (n počet chirálních uhlíků)

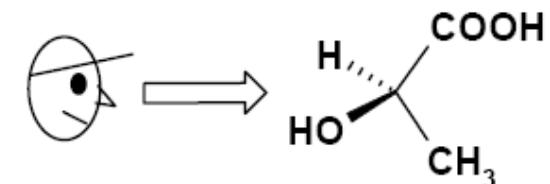
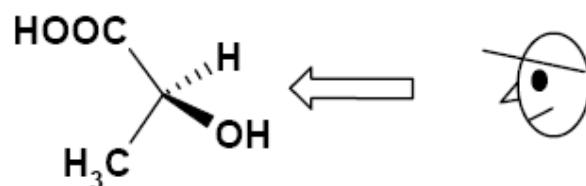
D-glyceraldehyd

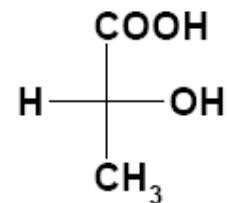
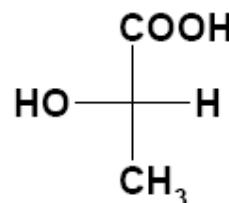
L-glyceraldehyd

Fischerov projekce

Emil Fischer (1852-1919)

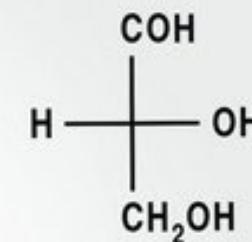
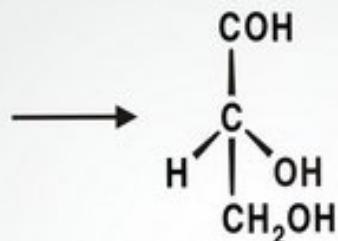
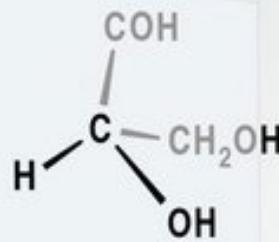

Optické isomery kyseliny 2-hydroxypropanové (mléčné)

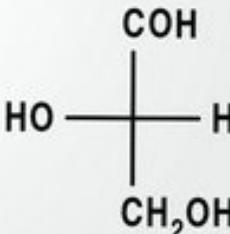
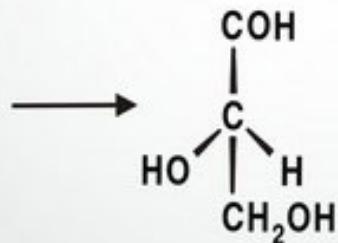
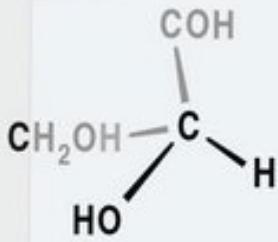

Model se orientuje tak, aby vazby mezi atomy uhlíku vycházející z asymetrického uhlíku ustupovaly od pozorovatele dozadu. Při takto uspořádaném modelu 2 vazby vycházející z asymetrického uhlíku směřují za nákresnu a dvě vazby před nákresnu. Vazby směřující za nákresnu se promítou do svislé přímky, vazby směřující před nákresnu se promítou do vodorovné přímky. Substituent, který se vidí napravo se píše na pravou stranu (D) a ten, který se vidí nalevo se kreslí na levou stranu (L).

Konfigurace D- a L-glyceraldehydu

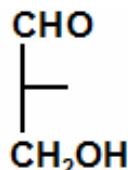
D-glyceraldehyd

L-glyceraldehyd

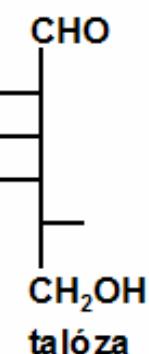
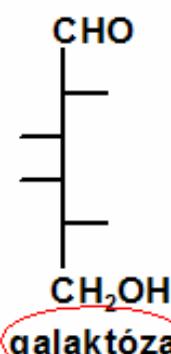
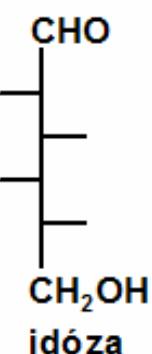
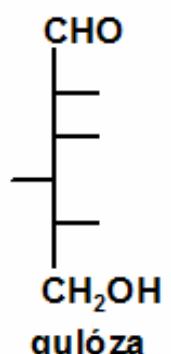
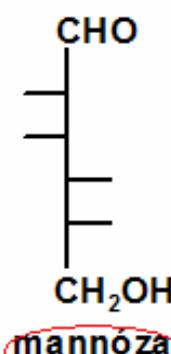
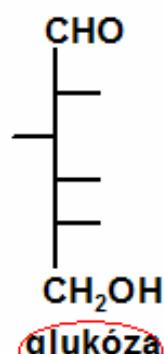
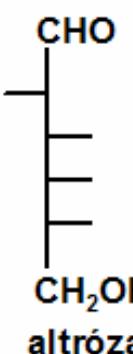
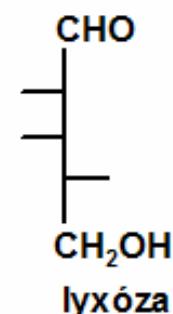
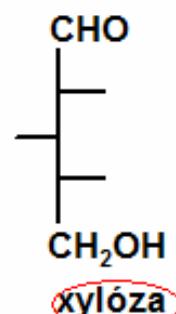
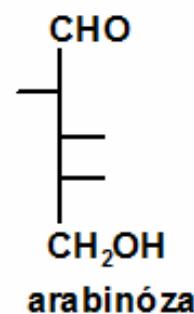
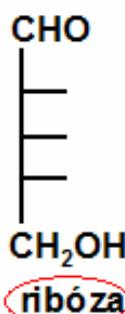
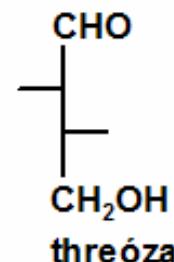
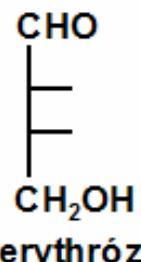
Pravidla Fischerova projekce: přípustné je otočení o 180° na ploše (konvence zachována), nesmí se však otáčet o 90° nebo 270°, pak by došlo ke změně L- na D-).

Monosacharidy

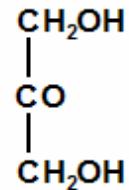

D-Aldózy

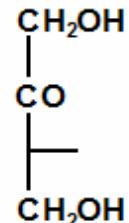
glyceraldehyd

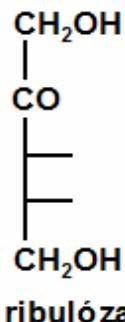
D-Ketózy

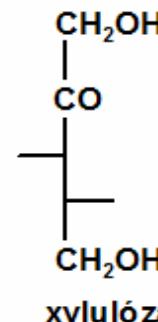
dihydroxyaceton

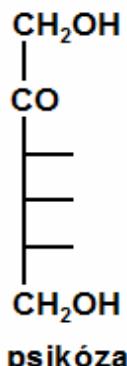
erythrulóza

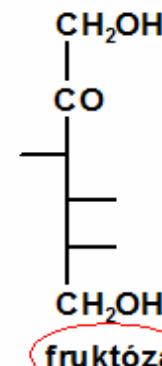
ribulóza

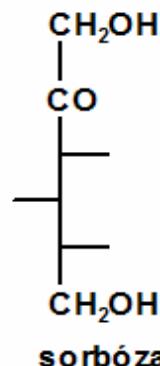
xylulóza

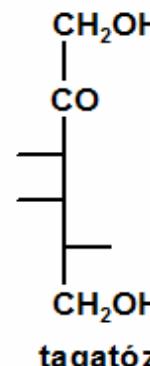
psikóza

fruktóza

sorbóza

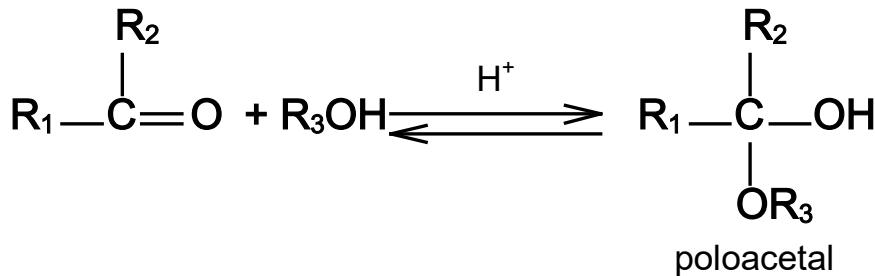

tagatóza

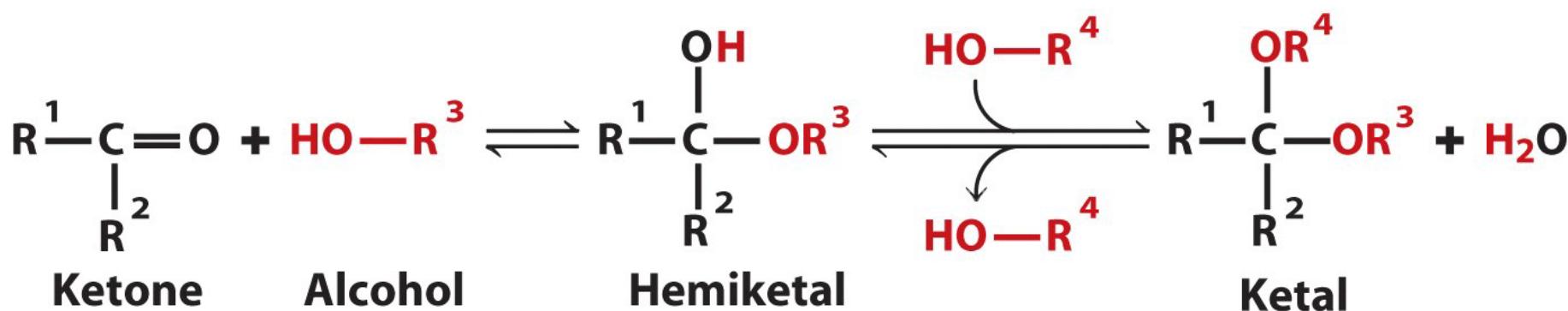
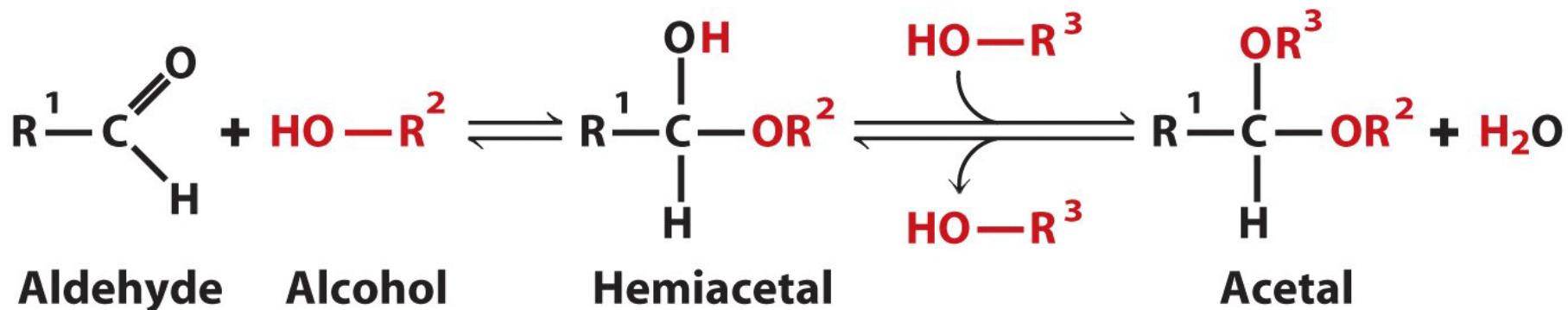
Cyklické formy monosacharidů

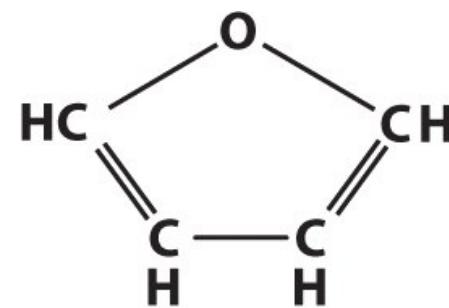
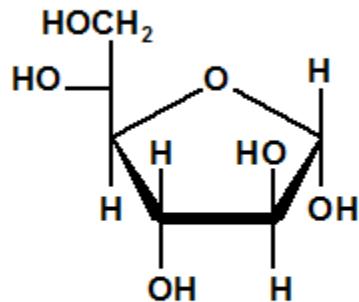
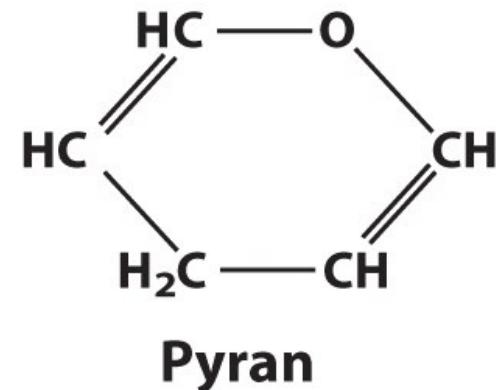
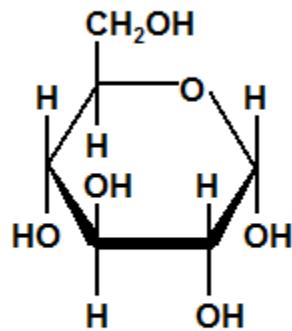
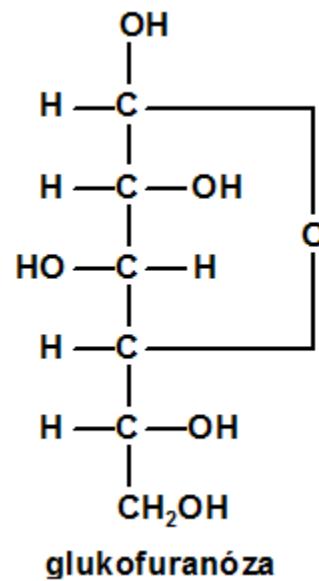
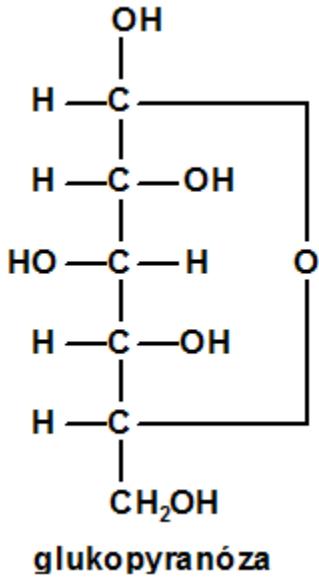
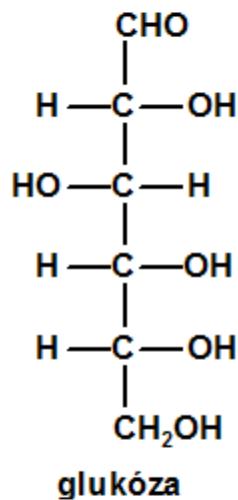
monosacharydy mohou přecházet na cyklickou strukturu pomocí poloacetalové vazby

- vznikající kruhy jsou buď pětičetné (furanózy) nebo šestičetné (pyranózy)
- mohou vznikat dva izomery - anomery (α , β), liší se v orientaci poloacetalové OH skupiny, mutarotace - vzájemná přeměna anomerů

Hemiacetály, acetály...

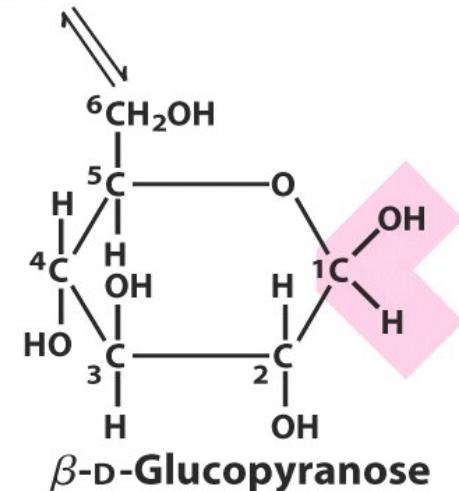
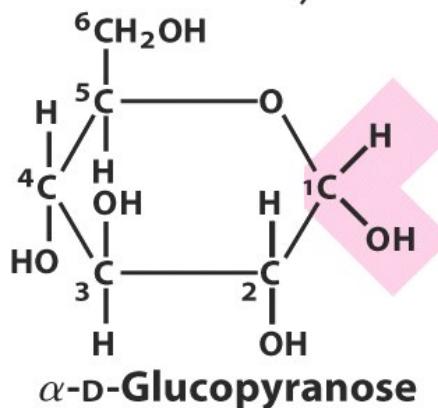
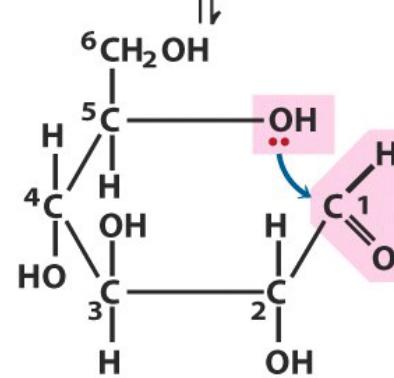
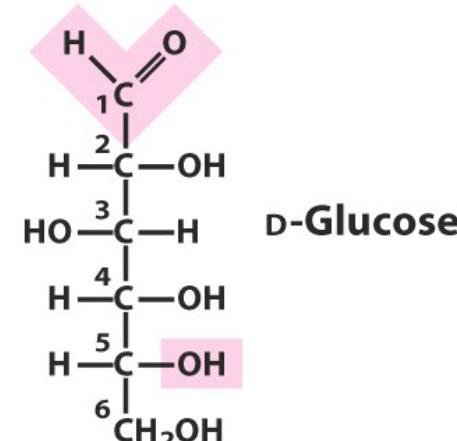

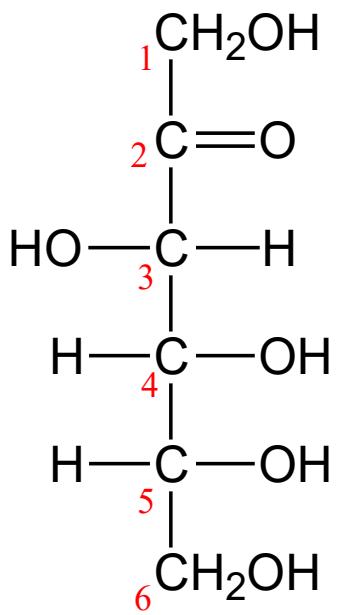
Haworthovy vzorce

1. Nad rovinou kruhu to, co je vlevo. U D je CH_2OH nad rovinou kruhu

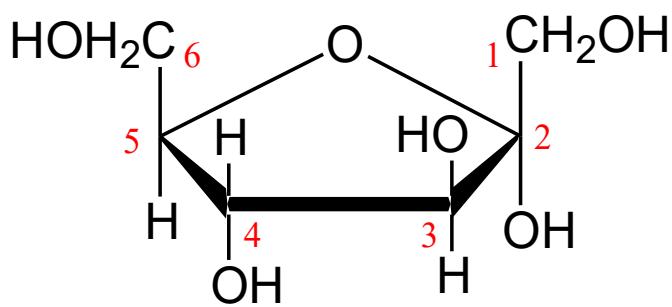
2. Poloacetálový hydroxyl je pod rovinou kruhu (α) je nad rovinou kruhu (β)

ANOMERY-liší se optickou otáčivostí, stáčí stejným směrem, ale o jiný úhel, tj. nejsou to enantiomery, přechází jeden ve druhý mutarotací

D-fructose (linear)

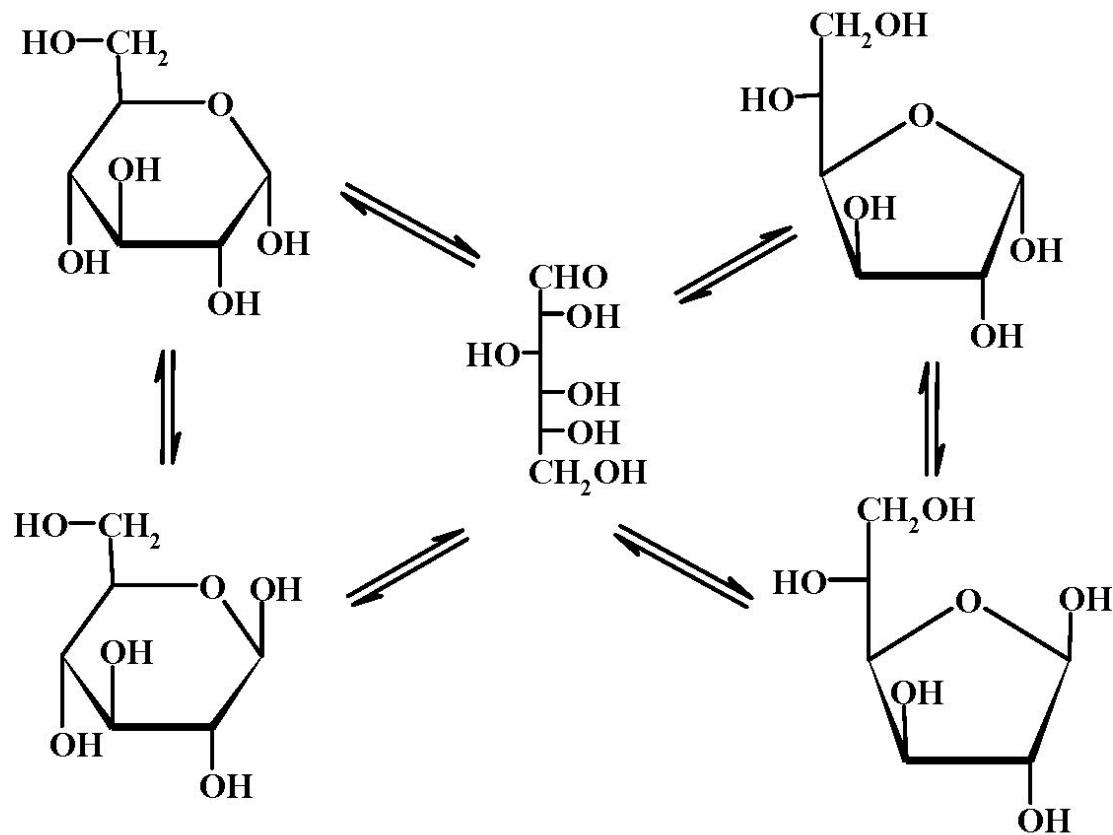
α -D-fructofuranose

Mutarotace

Mutarotace-
Změna otáčivosti (α , β)
při rozpouštění ve vodě

V roztoku rovnovážný stav
D-glukosa:
63.6% β -pyranózy
36.4% α -pyranózy
<1% obou furanóz
<0.1% acyklická forma

Mutarotace

Konformace

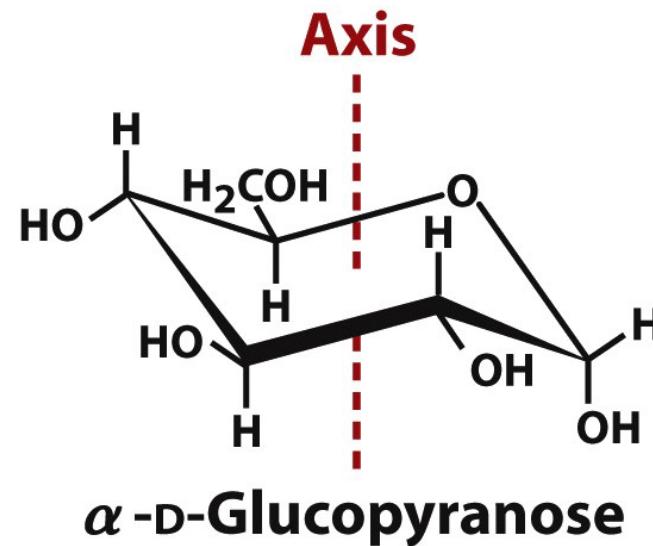
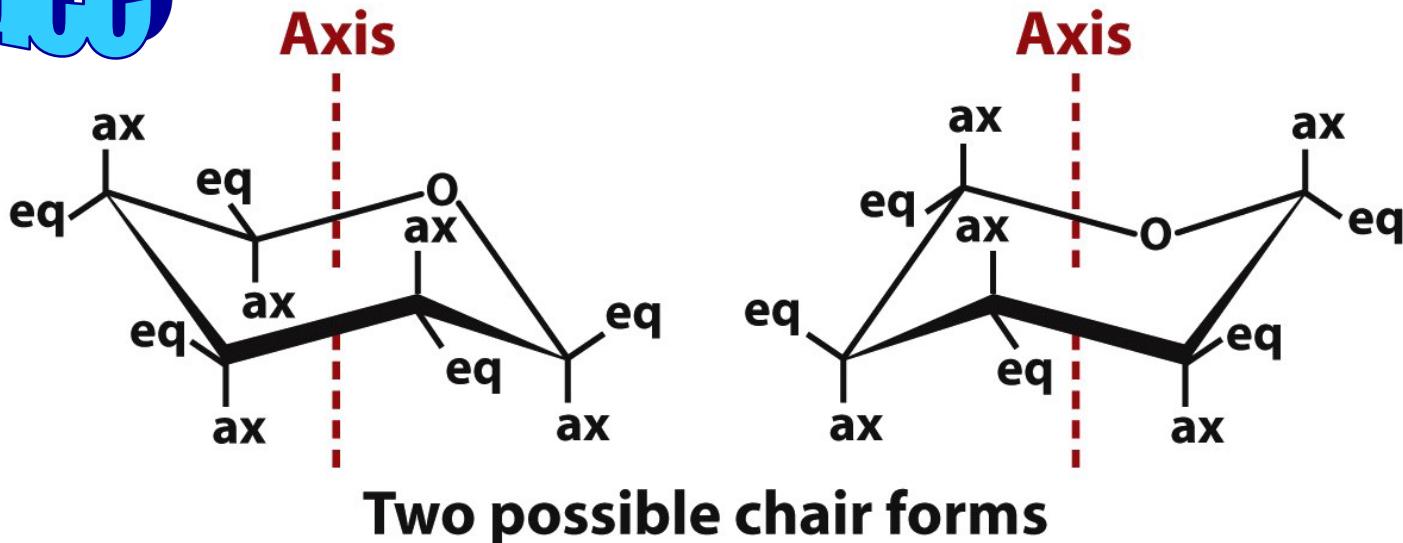

Figure 7-8

Lehninger Principles of Biochemistry, Fifth Edition

© 2008 W.H. Freeman and Company

TRIÓZY

glyceraldehyd a dihydroxyaceton

- nejjednodušší, metabolismus všech sacharidů
- dihydroxyaceton není opticky aktivní

TETRÓZY

Erythróza - substrát pro biosyntézu aromatických sloučenin

PENTÓZY

D- i L-arabinóza, xylóza

- součást mnoha rozšířených polysacharidů (arabská guma, sláma, dřeviny)

ribóza- kostra RNA

- po redukci OH na C2 → deoxyribóza (DNA)

HEXÓZY

Glukóza - dextróza, hroznový cukr, krevní cukr

- normální koncentrace v krvi do 0,1%
- nejrozšířenější organická látka v přírodě, pravotočivá
- umělá výživa

Galaktóza - součást laktózy - mléčného cukru

- nelze ji strávit, až po přeměně na glukózu

(galaktosemie)

Fruktóza - ovocný cukr (ovoce, med)

- nejsladší sacharid, levotočivá

L-sorbóza - meziprodukt při biosyntéze kyseliny L-askorbové

Reakce monosacharidů

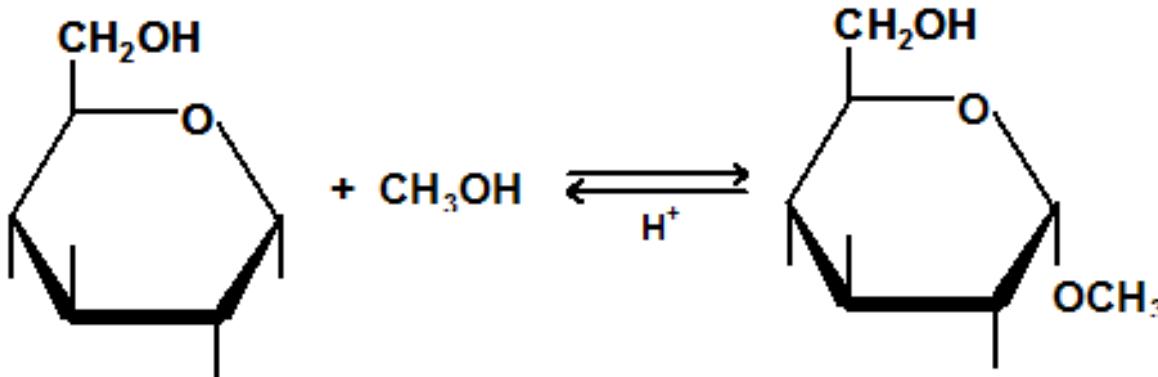
Hydroxyl:

- ✓ tvorba glykosidů
- ✓ tvorba esterů
- ✓ tvorba etherů

Karbonyl:

- ✓ tvorba osazonů a hydrazonů (důkaz cukrů)
- ✓ kyanhydrinová reakce
- ✓ redukce
- ✓ oxidace
- ✓ reakce s bazemi – tvorba solí
- ✓ reakce s kyselinami (silnými) - dehydratace

Glykosidy

- poloacetalový hydroxyl je nahrazen organickou složkou
  - v kyselém prostředí vzniká opět sacharid
  - nejdůležitější dusíkaté glykosidy - nukleosidy (RNA, DNA, ATP, ...)

Glykosidická vazba

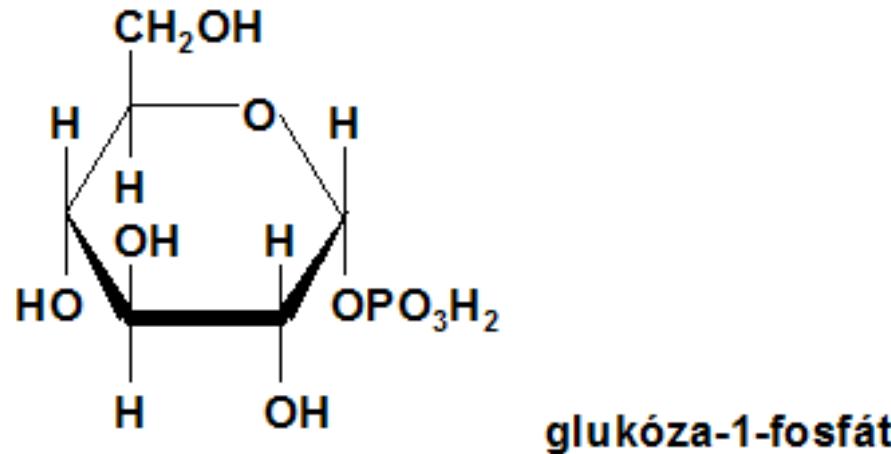
O-glykosidy (+R-OH)

N-glykosidy (+R-NH₂)

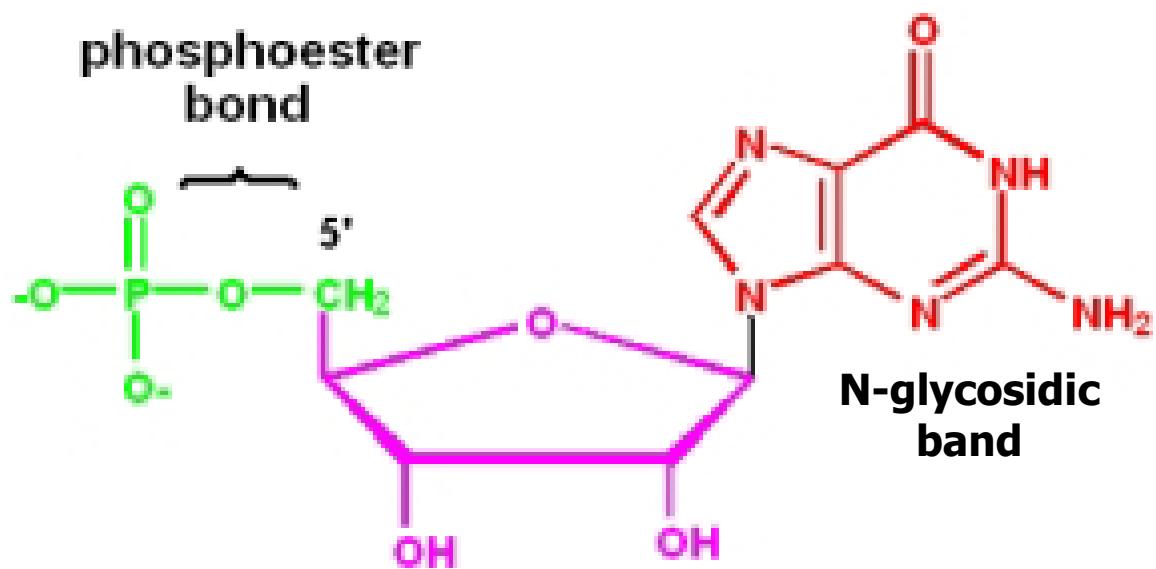
S-glykosidy (+R-SH)

Estery

- nejdůležitější estery s kys. fosforečnou - fosfáty

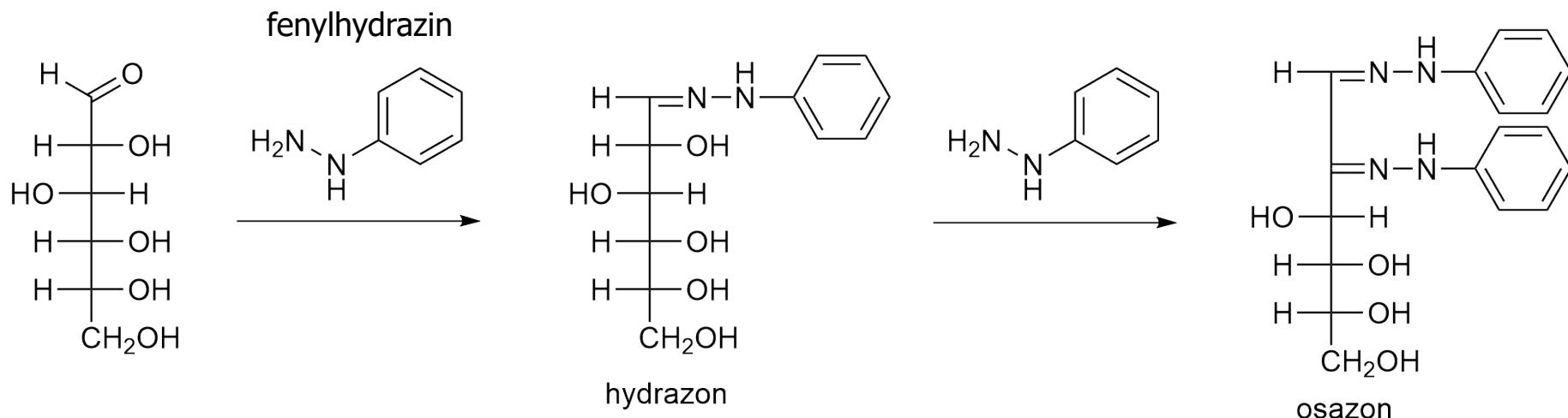

- v kyselém prostředí vzniká opět sacharid
- nejdůležitější dusíkaté glykosidy - nukleosidy (RNA, DNA, ATP, ...)

**Guanosine 5' monophosphate
(5'-GMP)
(Guanylic acid)
a "nucleotide"**

Důkaz cukrů

Krystaly osazonu-důkaz přítomnosti redukujícího cukru

Fehlingovo činidlo – roztok $\text{CuSO}_4 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$

V případě přítomnosti redukujícího cukru dochází k oxidaci aldehydické či ketonické skupiny na daném cukru a zároveň k redukci Cu^{2+} na Cu^+ . Tento jev můžeme pozorovat jako změnu zbarvení – z modré na oranžovou či červenou až hnědočervenou.

Oxidace

Aldózy – tři typy produktů:

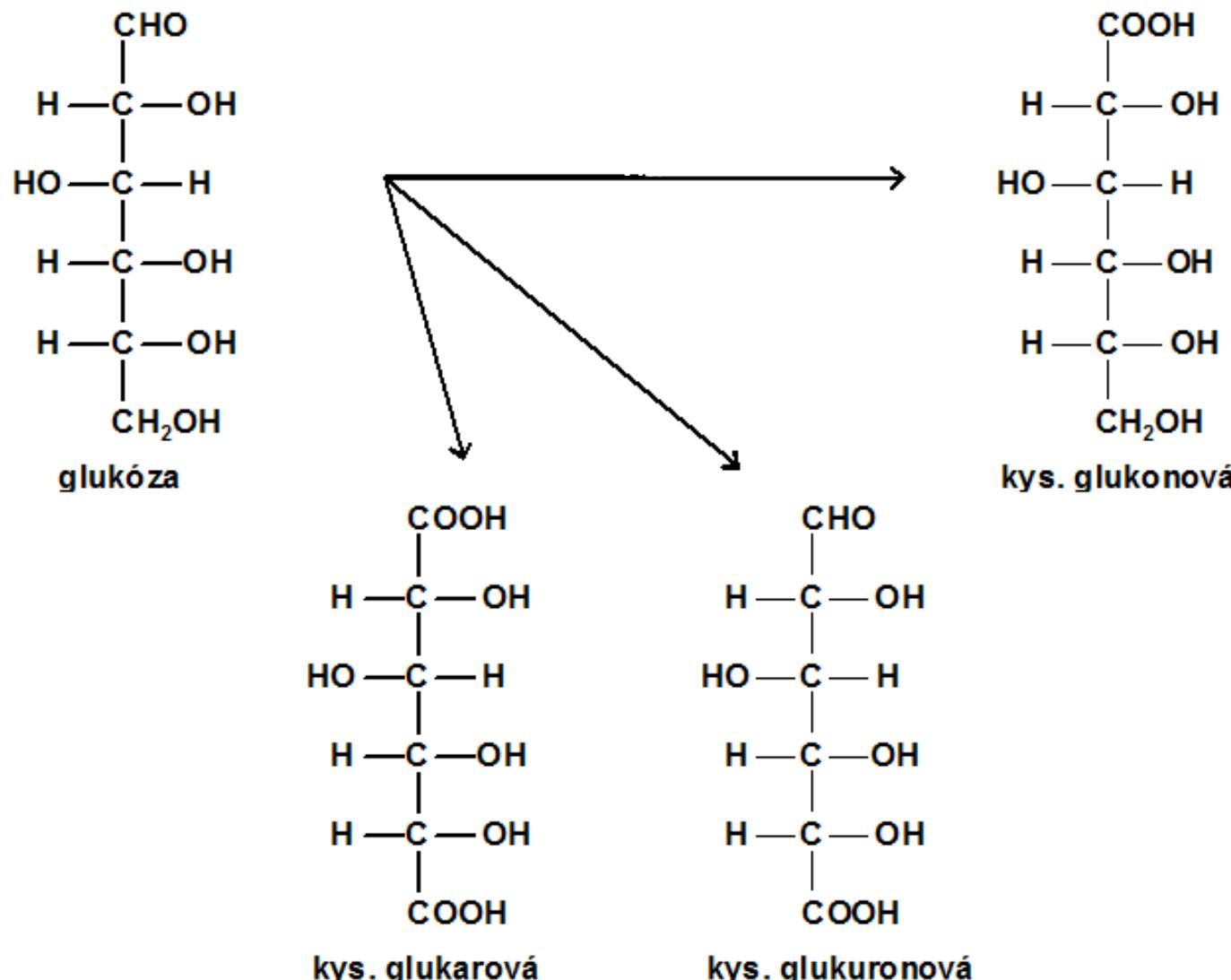
Aldonové kyseliny: -CHO na C1 → -COOH

Uronové kyseliny: -OH na Cn → -COOH

Aldarové kyseliny – oxidace na obou koncích monosacharidu

Cukerné kyseliny

- vznikají oxidací sacharidů
- podle podmínek vznikají kyseliny aldonové, aldarové nebo alduronové
- kyselina glukuronová - detoxikace škodlivých látak v játrech

Redukce

katalytická (H a katalyzátor) či enzymatická

Produktem je cukerný alkohol - polyol, resp. alditol

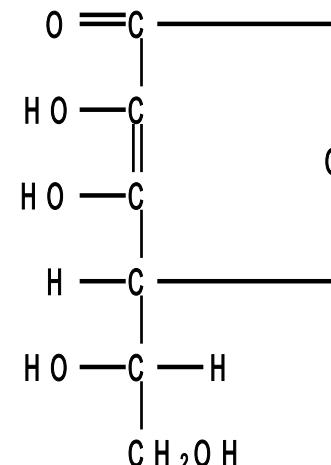
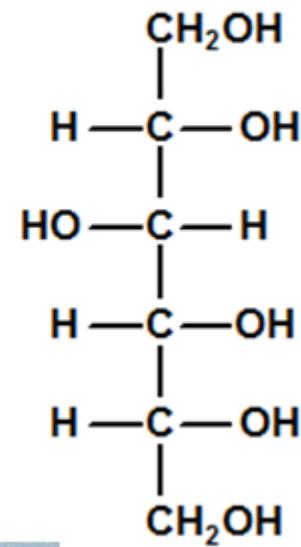
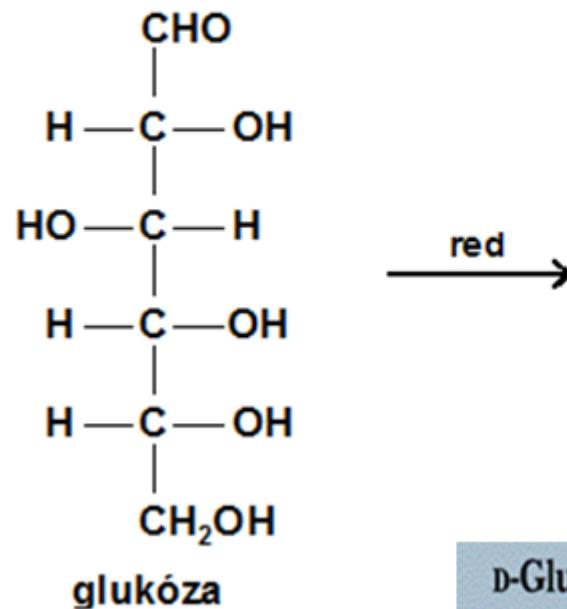
Glyceraldehyd → glycerol

Glukóza → sorbitol (glucitol)

Manóza → manitol

Cukerné alkoholy

- vznikají redukcí karbonylové skupiny na hydroxyl

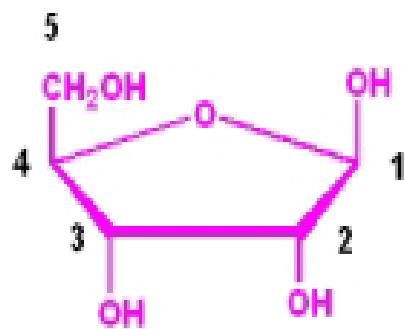
kys. L-askorbová

Deoxysacharidy

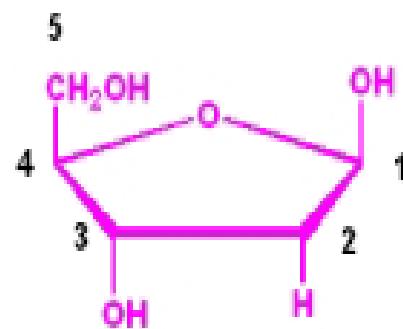
Jedna (či více) –OH chybí

Nejdůležitější:

2'-deoxy ribóza – v DNA

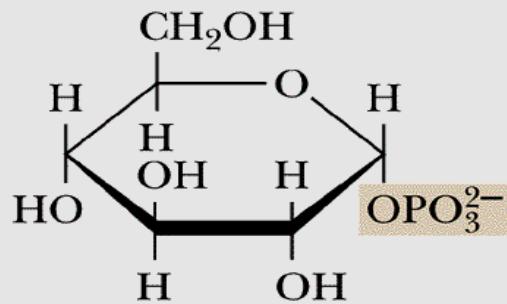

D-Ribose (furanose form)
RNA

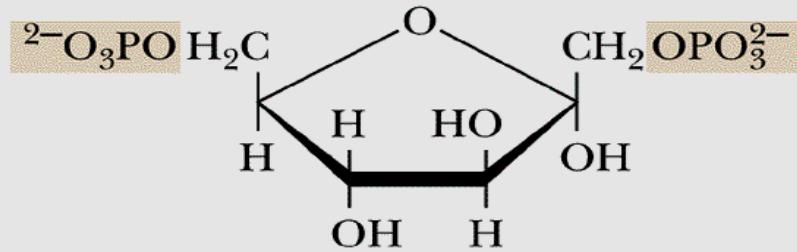

D-2-deoxyribose (furanose form)
DNA

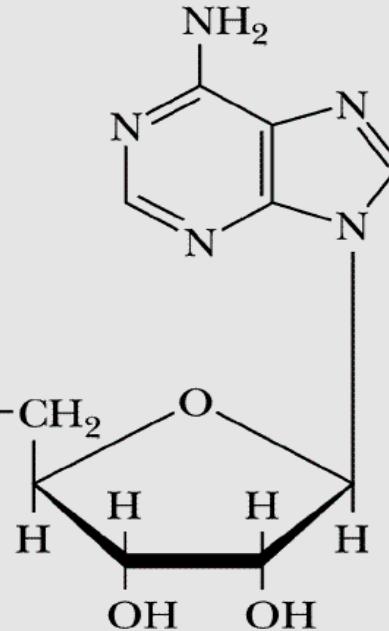
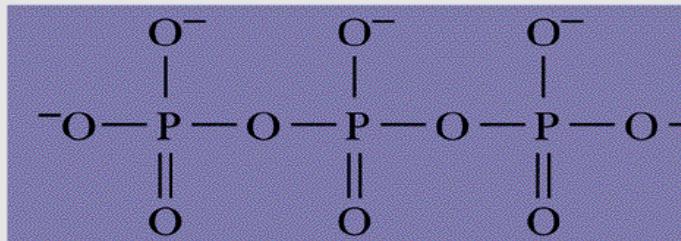
Metabolicky důležité estery sacharidů

α -D-Glucose-1-phosphate

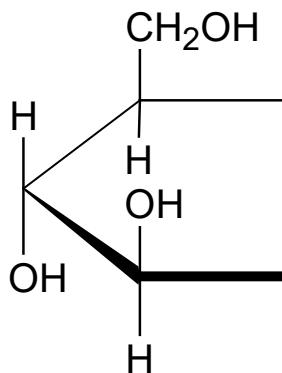

α -D-Fructose-1,6-bisphosphate

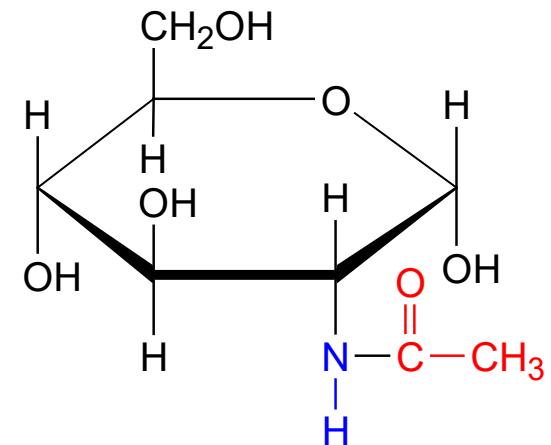

Adenosine-5'-triphosphate

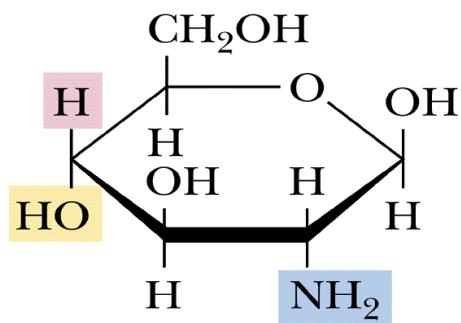
Aminosacharidy

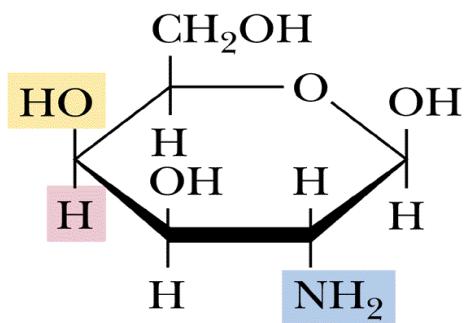
α -D-glucosamine

α -D-N-acetylglucosamine

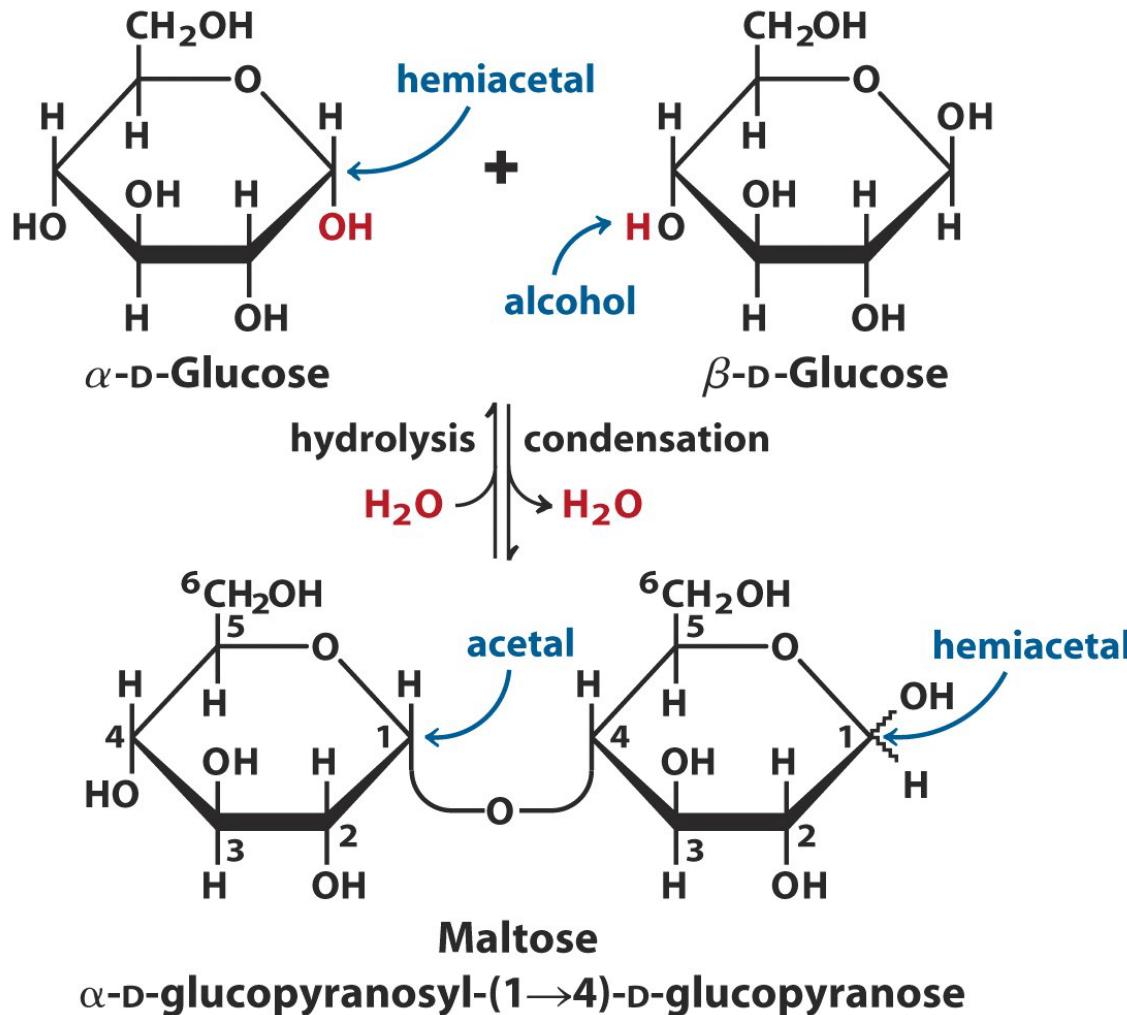

β -D-Glucosamine

β -D-Galactosamine

Kondenzace

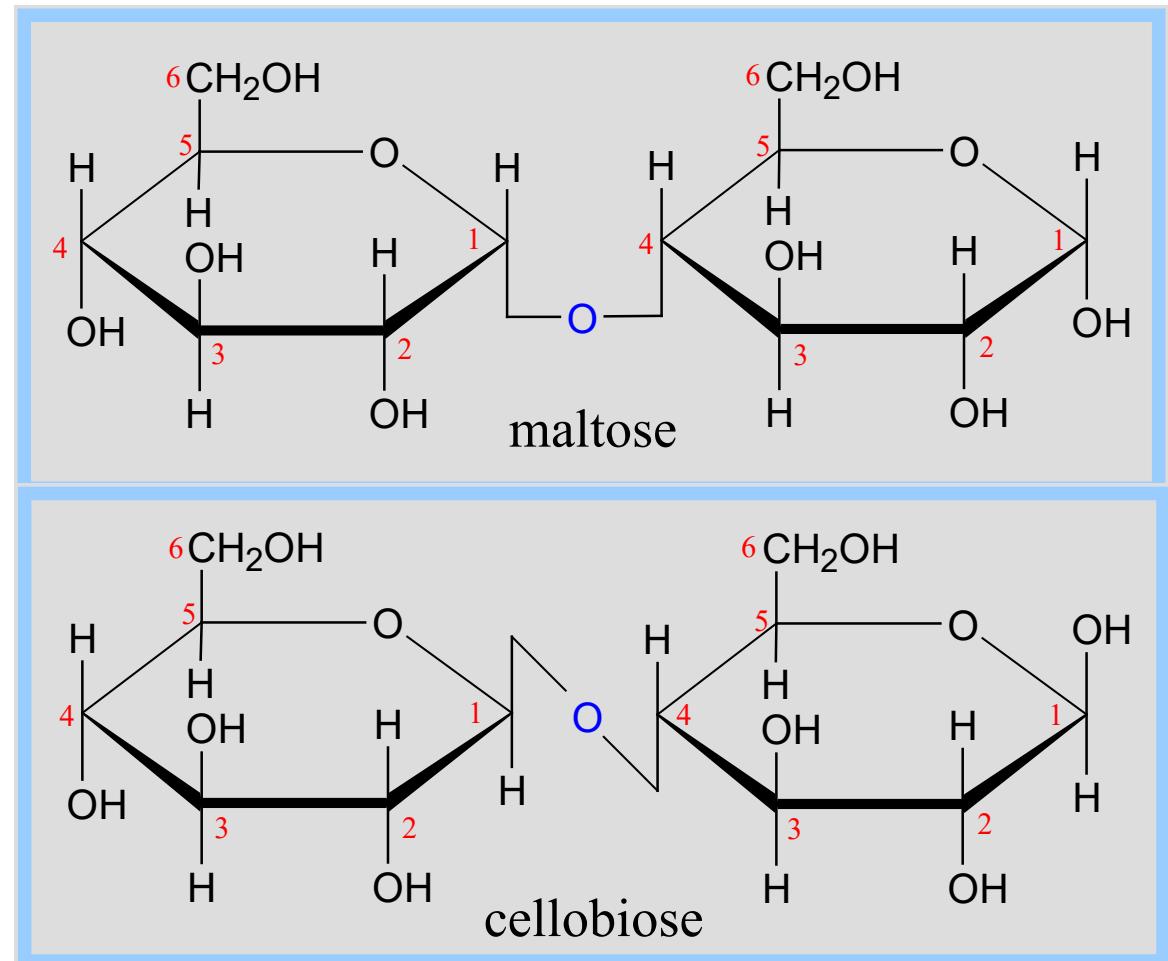

Disacharidy

Maltóza $\alpha(1 \rightarrow 4)$
glykosidická vazba dvou
glukózových jednotek

Isomaltóza $\alpha(1 \rightarrow 6)$
glykosidická vazba dvou
glukózových jednotek

Celobióza $\beta(1 \rightarrow 4)$
glykosidická vazba dvou
glukózových jednotek

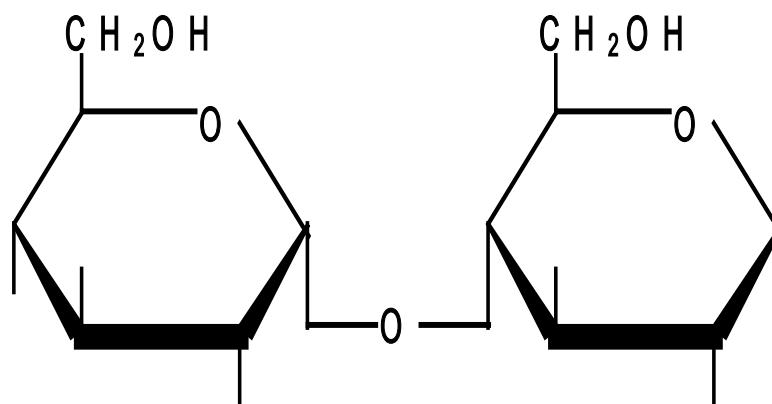
Disacharidy

- **Maltóza** — (1→4) glykosidická vazba, jeden poloacetál a OH skupina, tj. jeden poloacetál, hydroxyl nezreagovaný
  - dvě α -D-glukopyranózy
  - „maltosový typ“-redukční vlastnosti, mutarotace, tvoří osazony
- **Trehalóza** – (1→1) glykosidická vazba poloacetálových hydroxylů dvou glukózových jednotek, oba zreagovaly
  - „trehalosový typ“=neredukují, nemutarotují, netvoří osazony
  - (α -D-glukopyranosyl-(1↔1)- α -D-glukopyranosid)

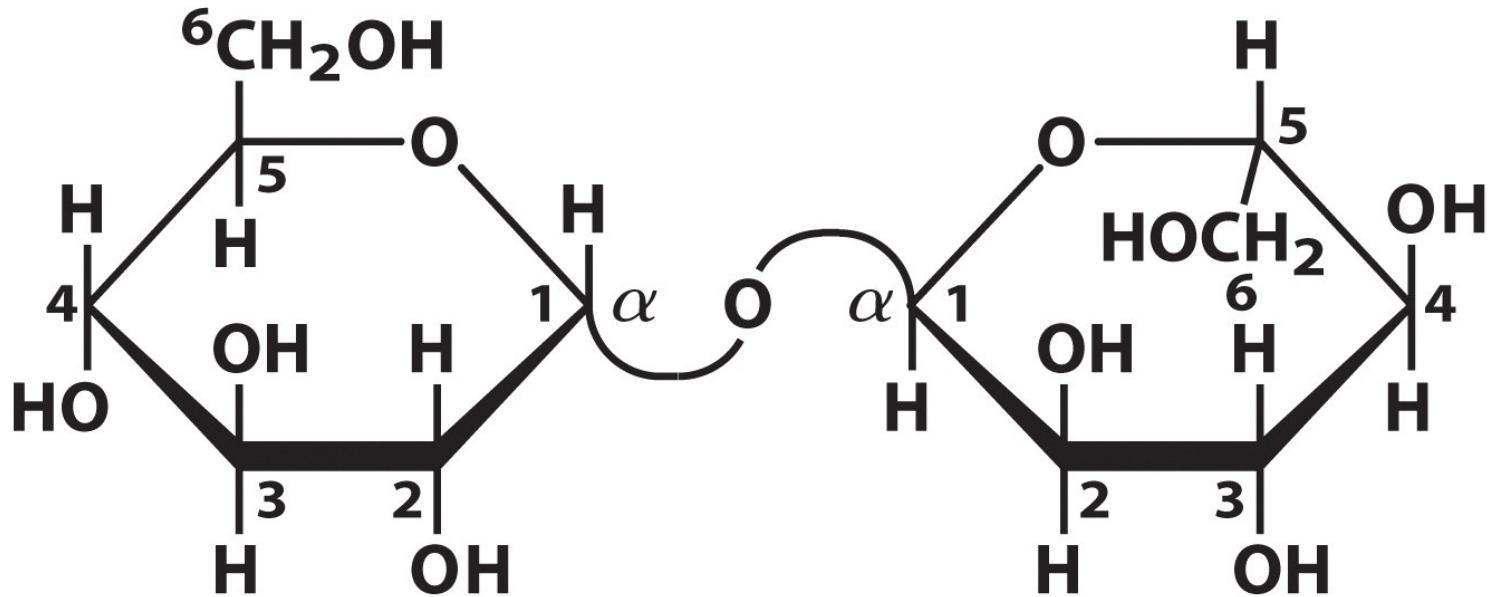
Maltóza

Maltóza
dvě α -D-glukopyranózy
spojení 1,4

- sladový cukr
- základ škrobu
- glukóza + glukóza
- klíčící zrna
- dětská výživa
- výroba piva
- vůně čerstvého pečiva

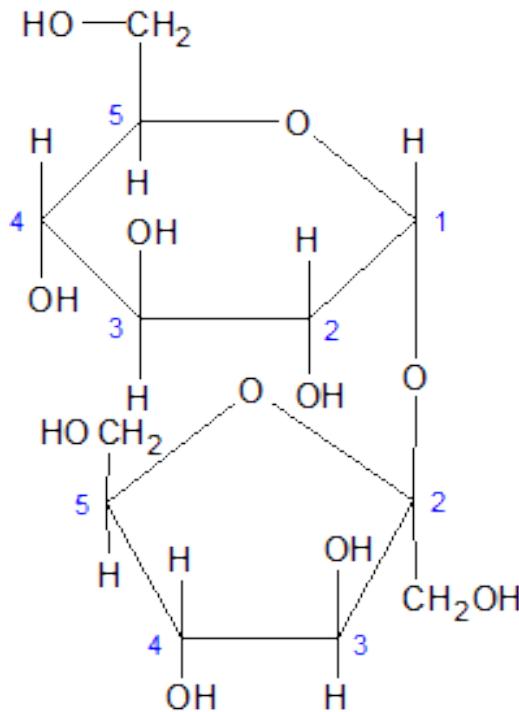
Trehalóza

Trehalose

α -D-glucopyranosyl α -D-glucopyranoside
 $\text{Glc}(\alpha 1 \leftrightarrow 1 \alpha)\text{Glc}$

Sacharóza

glukóza + fruktóza

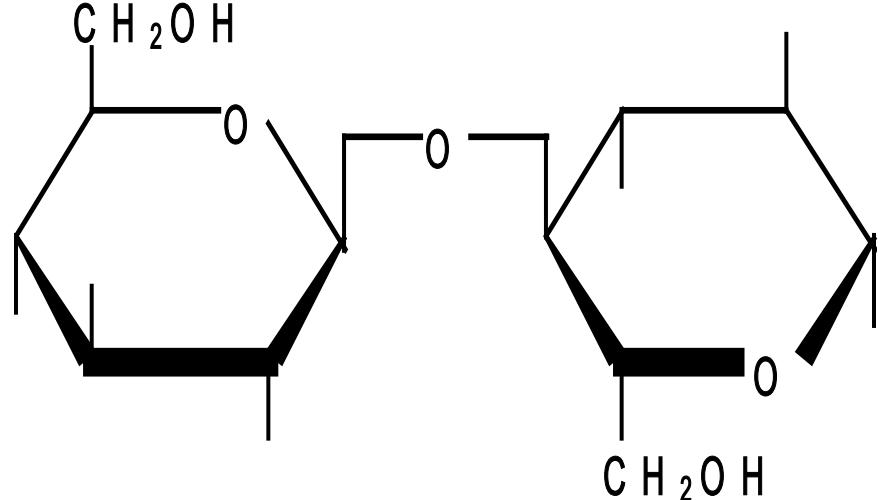
- $(\alpha\text{-D-glukopyranosyl}\text{-(}1\leftrightarrow 2\text{)}\text{-}\beta\text{-D-fruktopyranosid})$
- trehalózový typ
  - řepný cukr (**řepa, cukrová třtina**)
  - obsažena v mnoha rostlinách, v některých až 20%
  - kyselou hydrolýzou vzniká invertní cukr = směs glukózy a fruktózy
  - hlavní součást medu

Laktóza

-glukóza + galaktóza

(β -D-galaktopyranosyl-(1 $\rightarrow$ 4)- α -D-glukopyranosa),
maltózový typ

- mléčný cukr
- mléko savců (asi 3%)

Celobióza

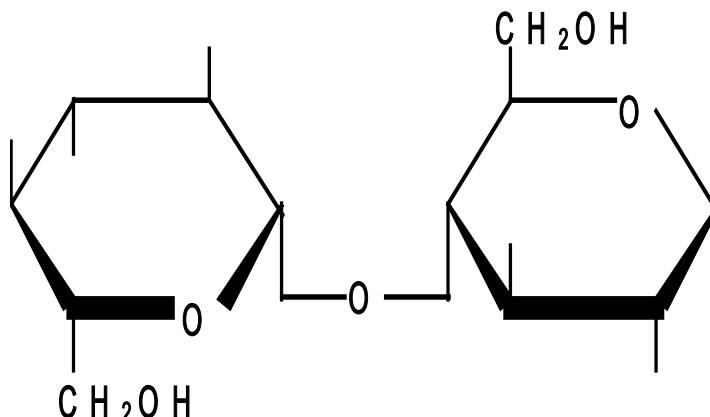
Maltóza

**dvě β -D-glukopyranózy
spojení 1,4**

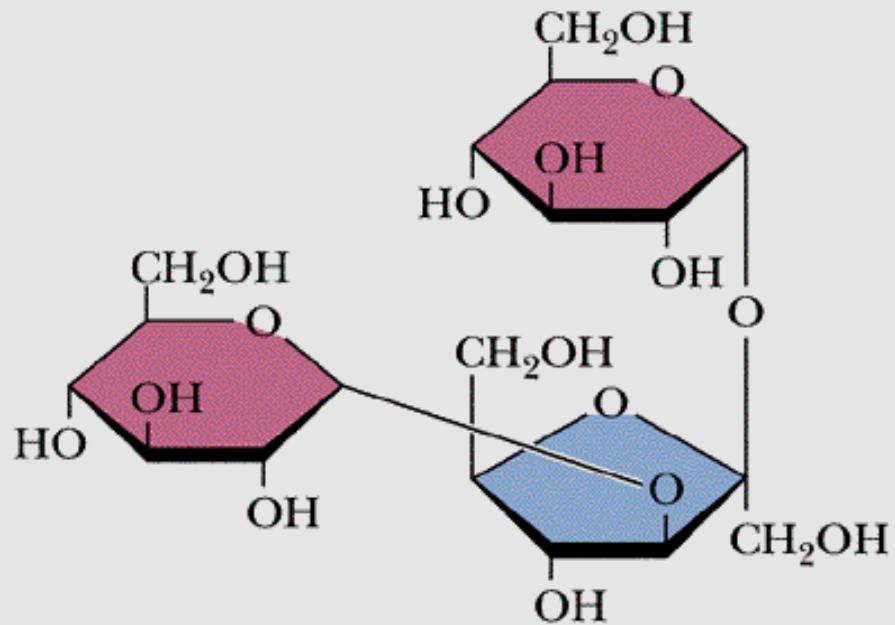
- sladový cukr
- glukóza + glukóza
- základ celulózy
- klíčící zrna - výroba piva

Člověk nemá enzym na štěpení

β -glykosidické vazby

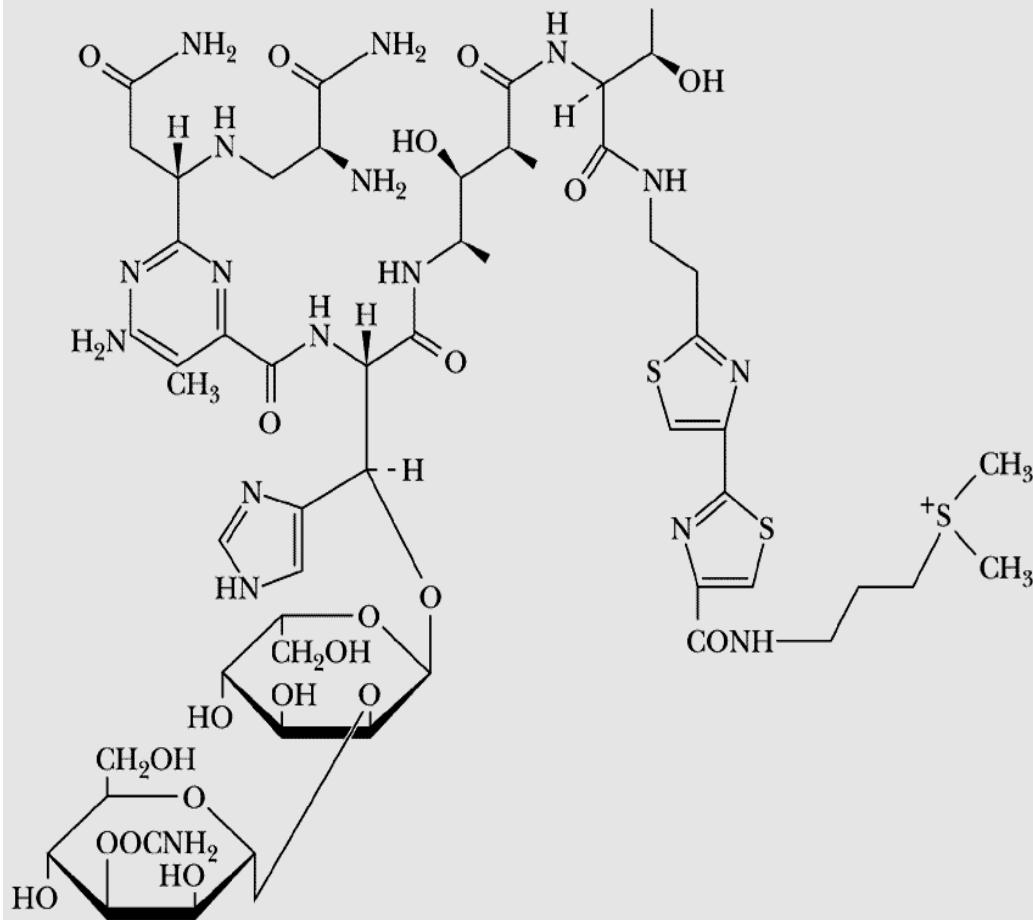

Melezitose (a constituent of honey)

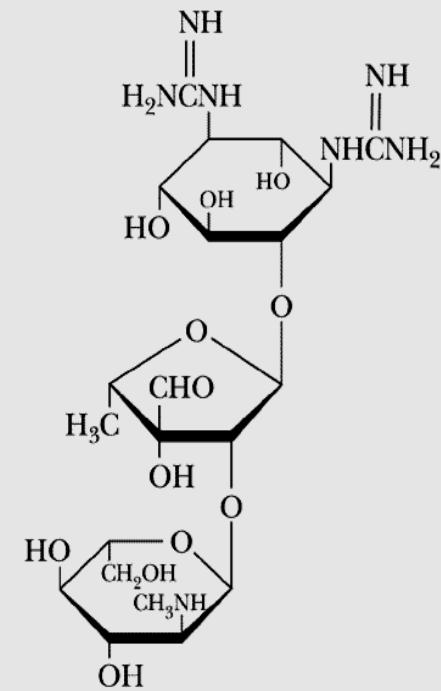

Med obsahuje rovněž glukózu a fruktózu

Bleomycin A₂ (an antitumor agent used clinically against specific tumors)

Streptomycin (a broad spectrum antibiotic)

Oligosacharidy jsou součástí antibiotik

Polysacharidy-glykany

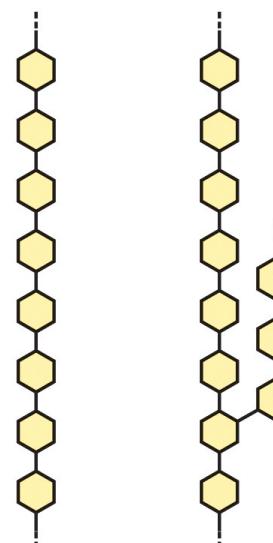
Homoglykany (škrob, celulóza, glycogen, inulin)

Heteroglykany

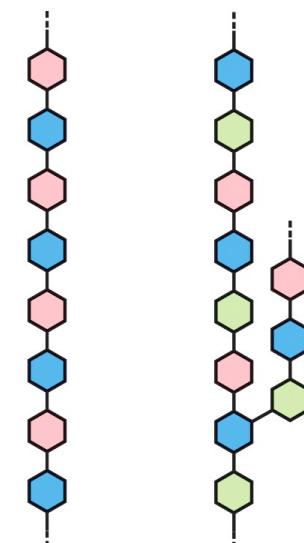
vlastnosti:

- polymerní sloučeniny (MW od cca 200,000)
- obvykle bílé, amorfní látky
- nesladké
- redukující x neredukující konce
- tvoří koloidní roztoky či suspenze

Homopolysaccharides
Unbranched   Branched

Heteropolysaccharides
Two monomer types, unbranched   Multiple monomer types, branched

Polsacharidy-glykany

funkce:

- stavební (celulóza, chitin)
- zásobní (škrob, glycogen)
- buněčná adheze (GAG)
- signalizace (GAG, glykolipidy ...)
- rozpoznávání, aj.

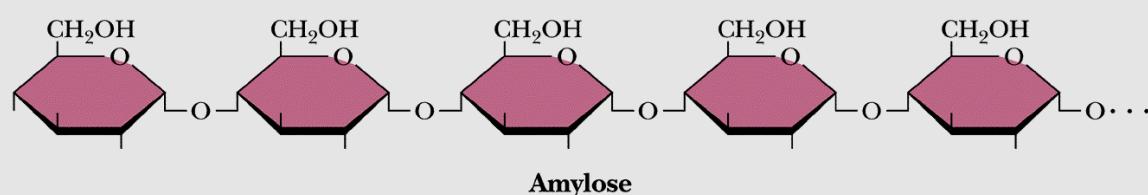
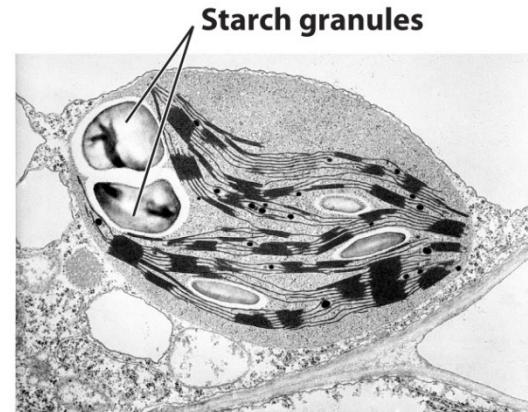
Škrob

zásobní rostlinný polysacharid
zásoba glukózy

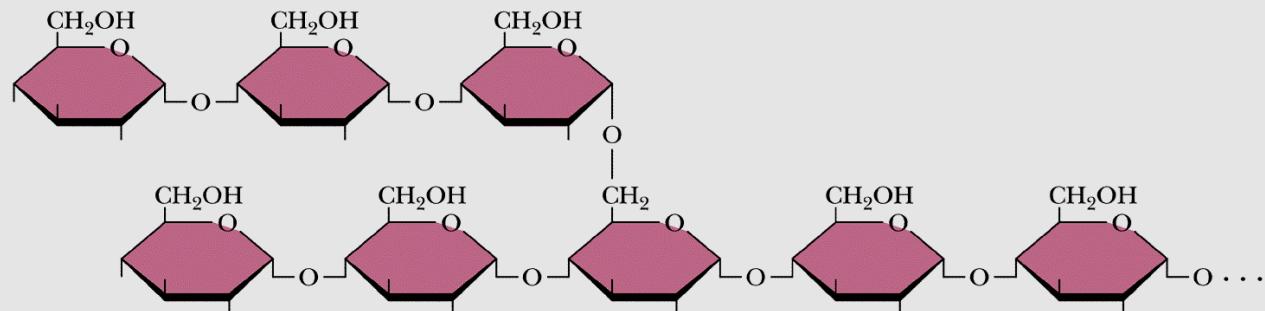
délka řetězce – MW 10^3 – 10^6

složení (podle zdroje):

- ✓ 10 – 30% α -amylóza
- ✓ 70 – 90% amylopektin (rozvětvený polymerní řetězec)

Amylose

Amylopectin

Amylóza

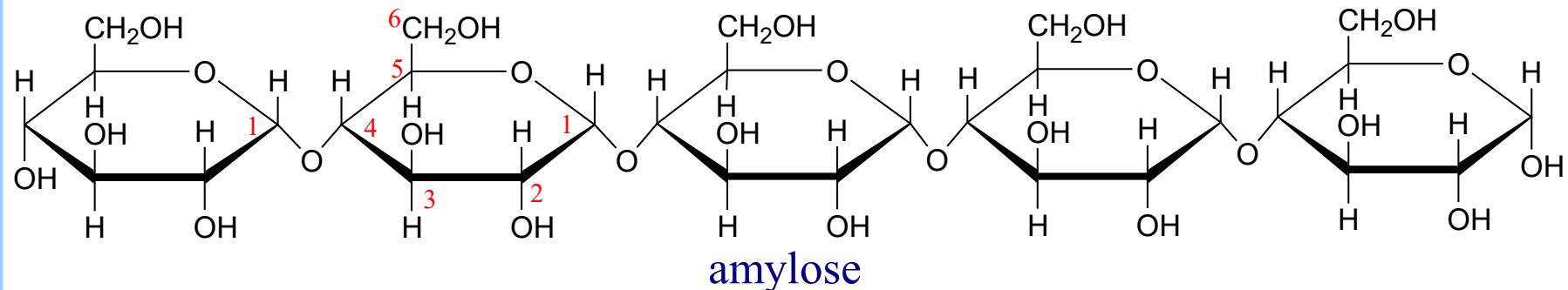
glukózový polymer s $\alpha(1 \rightarrow 4)$ vazbami

maltóza

konformace – α -helix

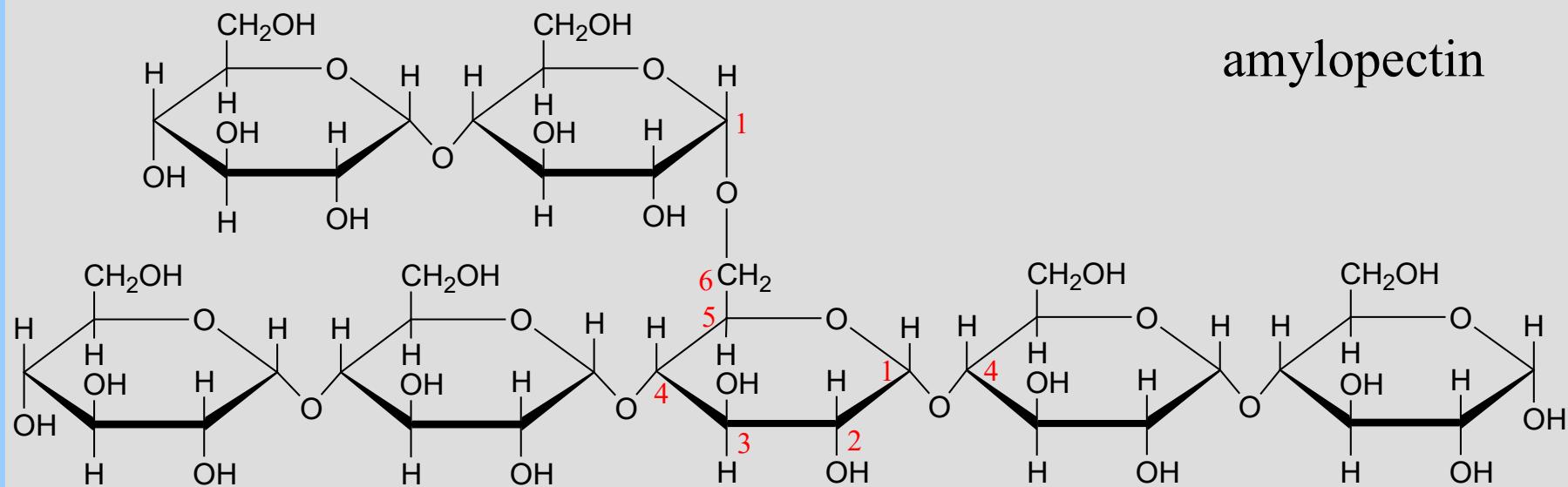
iod (I_2)

– interkalace / charakt. modrá barva

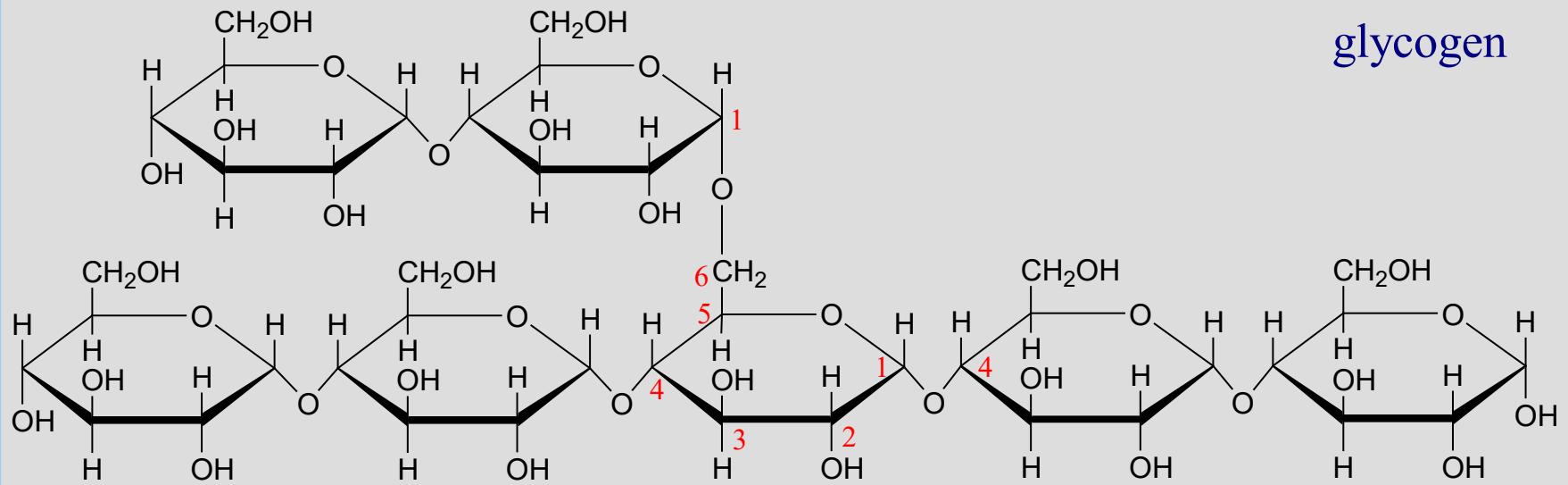
Amylopektin

glukózový polymer s $\alpha(1 \rightarrow 4)$ vazbami
rozvětvený (cca po 24-30 glc.) – $\alpha(1 \rightarrow 6)$ vazby
maltóza & isomaltóza

Glykogen

- zásobní živočišný polysacharid - homoglykan
- uložen zejména ve svalech a játrech
- vysoká MW
- obsahuje $\alpha(1 \rightarrow 4)$ vázanou glukózu s větvením $\alpha(1 \rightarrow 6)$ cca každých 8 až 12 glukózových jednotek
- kompletní hydrolyza → glukóza
- Iod → červeno-fialové zbarvení
- hydrolyza - α -amylázy a glycogen phosphoryláza

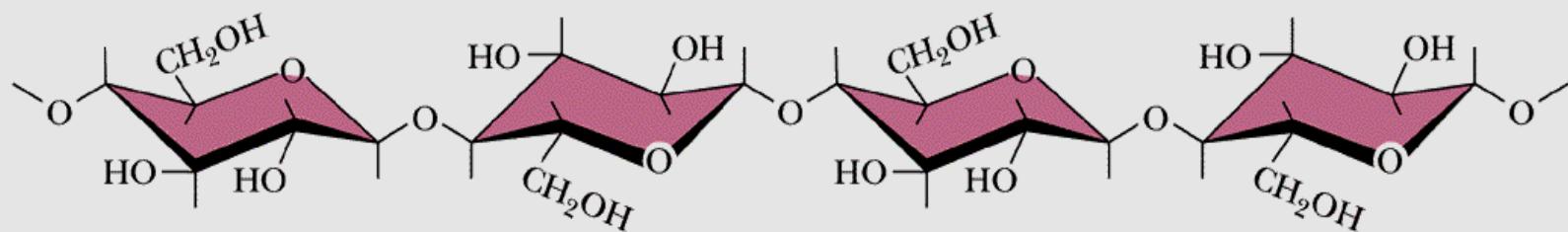
Glykogen x amylopektin

- podobná struktura (živočišný x rostlinný polymer)
- zásoba glukózy
- glykogen – rozvětvenější (více $\alpha(1 \rightarrow 6)$ vazeb)
  - ⇒ rychlosť uvolnení glukózy v prípade potreby

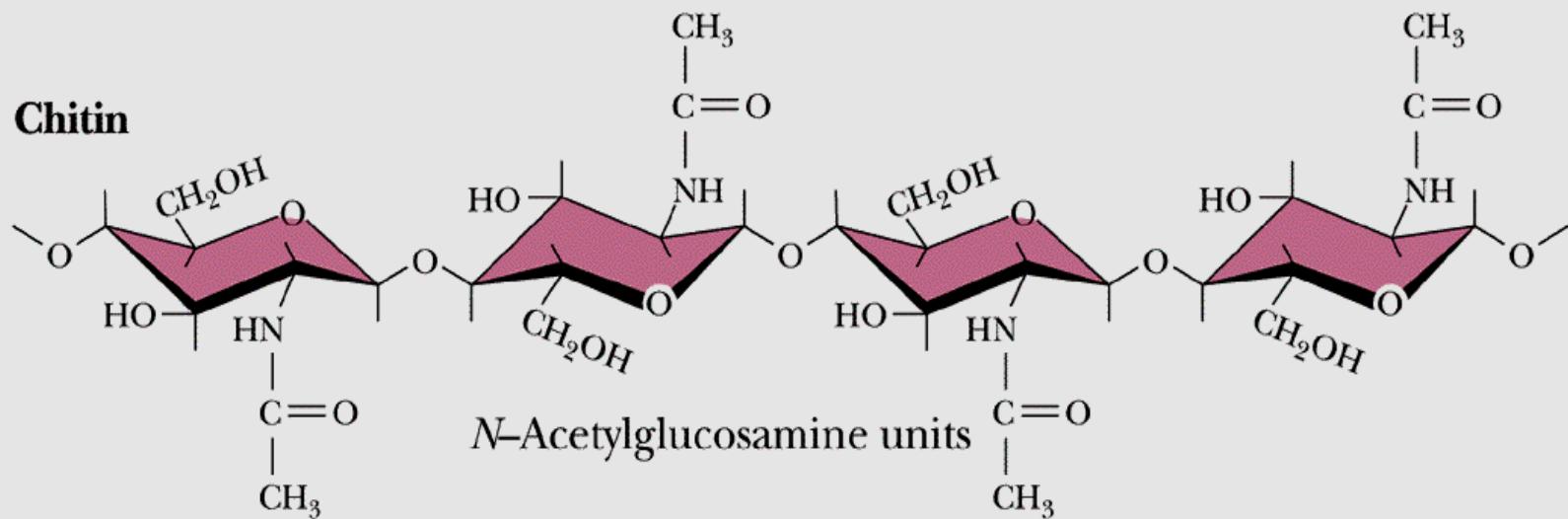
Struktura celulózy a chitinu

(nejrozšířenějších polysacharidů vůbec...)

Cellulose

Chitin

N-Acetylglucosamine units

Celulóza

Ročně jí vzniká asi 10^{11} t, 50% veškerého C

výroba papíru - nitrace

lineární řetězec $\beta(1 \rightarrow 4)$
vázaných glukózových jednotek

rostlinná buněčná stěna

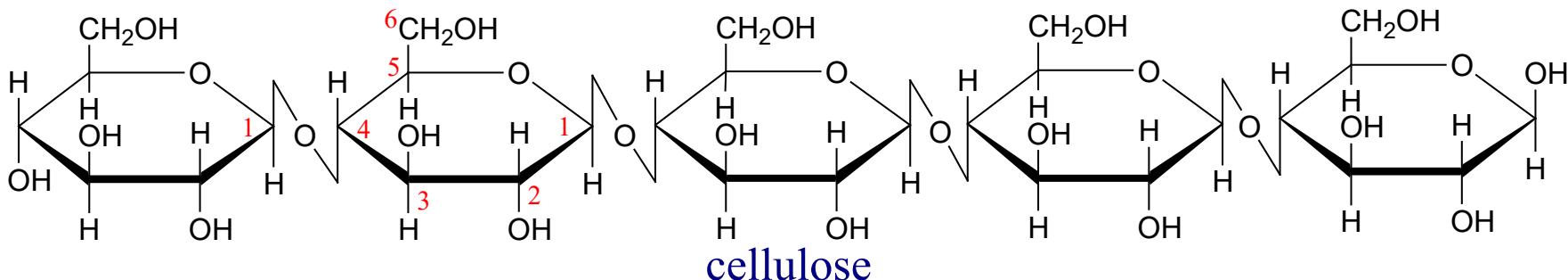
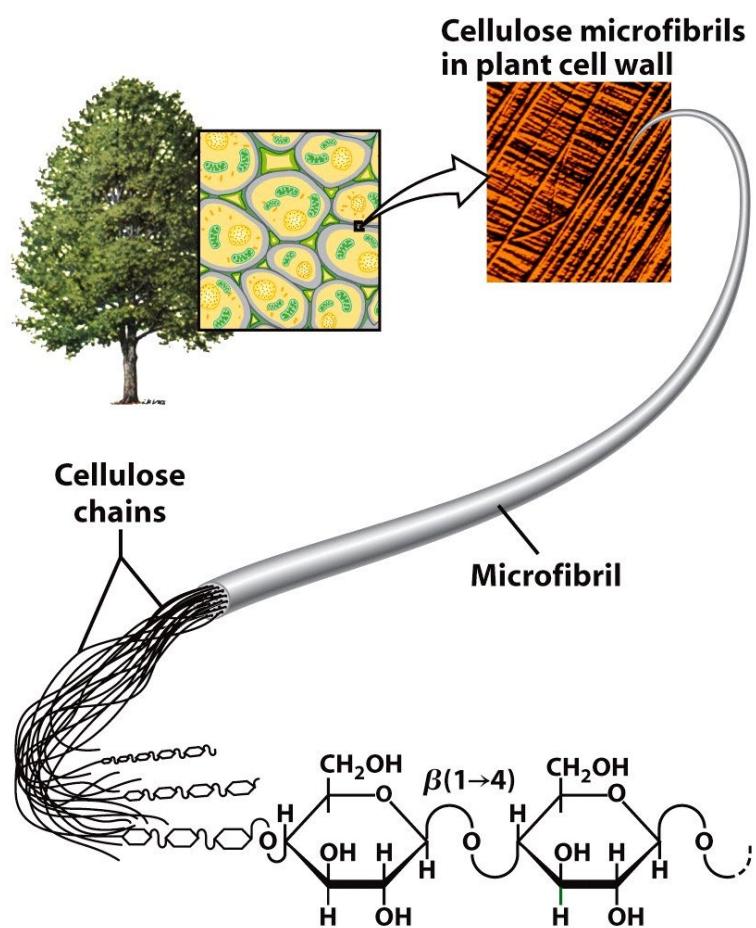
$\beta(1 \rightarrow 4)$ flipp $\Rightarrow$ H-můstky

hydrolýza (kompletní x
částečná) :

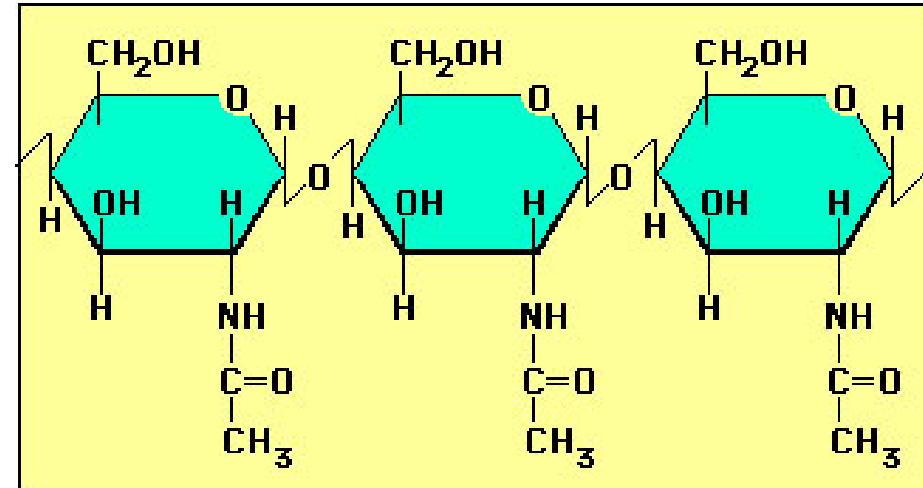
glukóza

celobióza

s iodem - bezbarvé

Chitin

druhý nejrozšířenější polysacharid

Ročně ho vzniká asi 10⁹ t

buněčná stěna hub

exoskeleton korýšů a hmyzu

N-acetylglukosamin

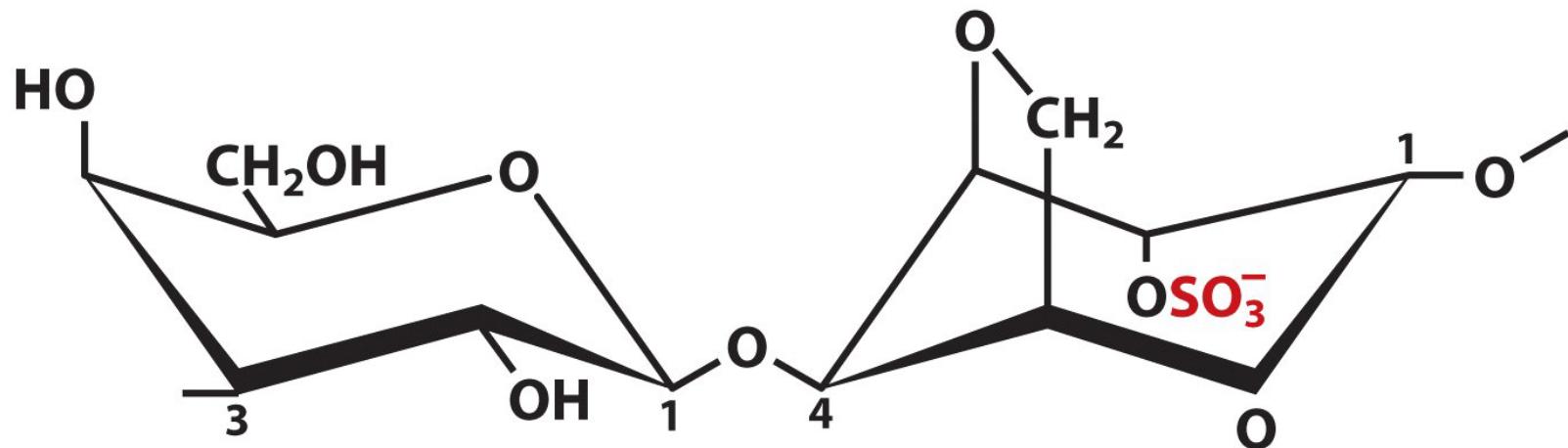

Inulin

$\beta(1 \rightarrow 2)$ vázané fruktofuranózové jednotky
lineární polymer
iod → žluté zbarvení
hydrolýza → fruktóza
cibule, česnek, pampelišky, hlízy slunečnice

Agar – agaróza & agaropektin

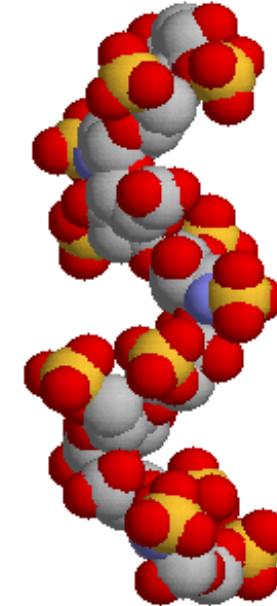
Agarose

3)**D-Gal**(β 1→4)3,6-anhydro-L-Gal**2S**(α 1 repeats

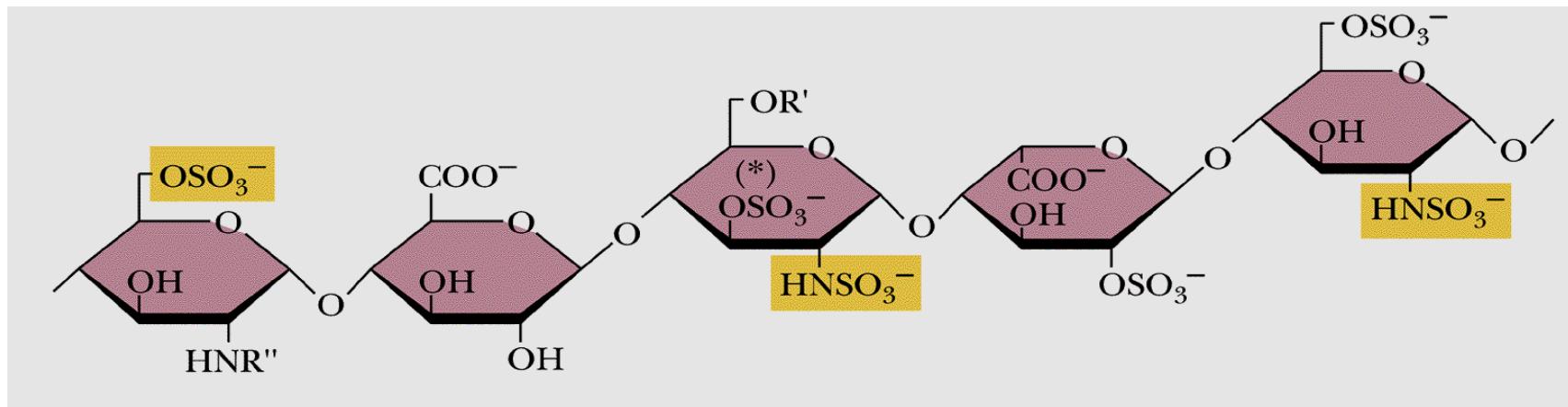
Heparin

antikoagulant – snížení srážlivosti krve

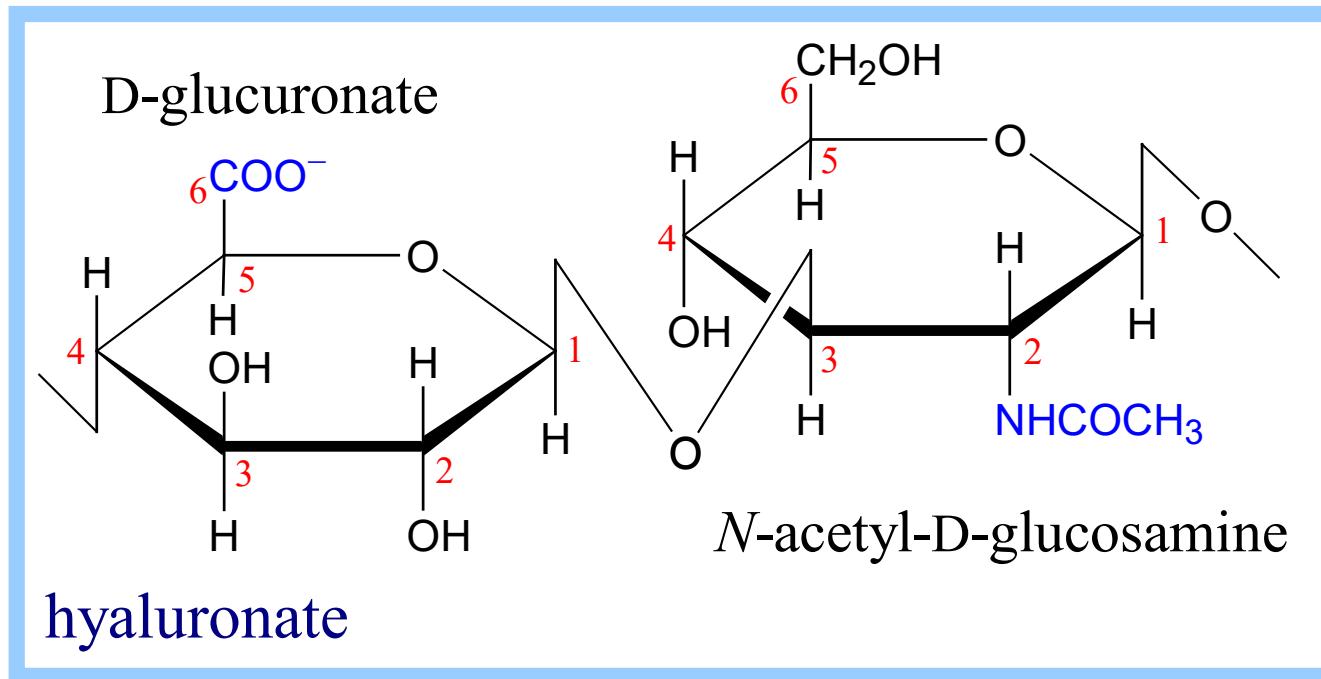
- inhibuje tvorbu sraženin
  - interakce s antithrombinem
- krevní banky
- pacienti po chirurgickém zákroku
- četné deriváty (LMWH, Fondaparinux)

heparin: $(IDS\text{-}SGN)_5$

Hyaluronát (kyselina hyaluronová)

glykosaminoglykan s opakujícím se disacharidem, který se skládá ze dvou derivátů glukózy:

- ✓ glukuronát (glukoronová kyselina)
- ✓ *N*-acetyl-glukosamin

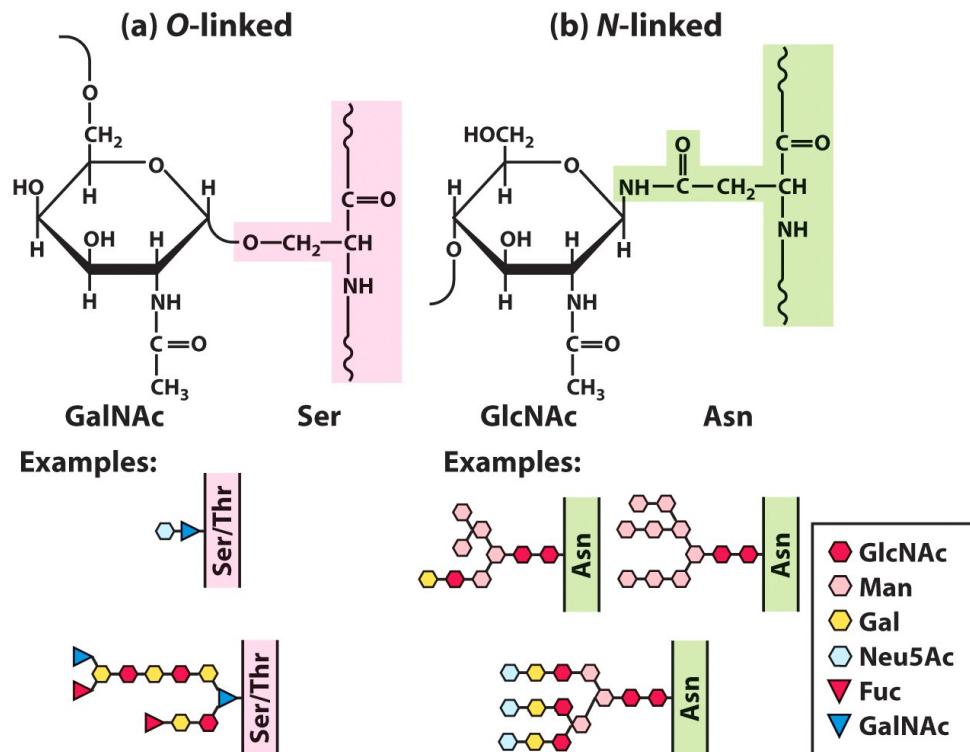
glykosidické vazby $\beta(1 \rightarrow 3)$ & $\beta(1 \rightarrow 4)$

Glikoproteiny

Proteiny s navázanými sacharidy (post-translační modifikace)

Interakce leukocytů s endotelem při infekci

Degradace nesprávně sbalených proteinů

Glykofázy

Lipidy s navázanými sacharidy

V membránách

Buněčné rozpoznávání

Imunitní systém

